

Kohalik tasand ja kultuurimaastikehoid

Kalev Sepp

Eesti Maaülikool

Põllumajandus- ja keskkonnainstituut

Kohalik tasand?

- Kes on kohalik? Maaomanikud, alalised elanikud või
- Kohalik omavalitsus ja selle roll
- Kohalikud huvigrupid (seltsid, kogukonnad, huvirühmad jne)
- Maastiku olulisemad keskkonnakorralduse meetmed ja kohalike osalus

Maastikust lihtsalt

- Maastik on **tervik**, mis koosneb loodusest, inimeste poolt loodust, inимtunnetusest ning ajast
- ...On **täis jälgi** seal elanud ja tegutsenud inimestest.
- Erinevad ajastud jätavad omad **kihid** ning need kõik koos moodustavadki selle, mida peame oma maastikuks
- Maastikud **peegeldavad** meie **tegevusi**, on pidevas **muutumises** ja just meie täna tehtavad **otsused** on need, mis kujundavad homseid maastikke

Kultuurmaastik (T. Nigola)

- Me võime rääkida inimesest looduskaitse kontekstis, võime rääkida tema tegevusest kui väärtusest – inimesest, kes on loonud kultuurmaastiku – **võrratu mitmekülgsuse**, mida näiteks iseloomustavad **põllumustrid, talude ja asulate struktuurid, karjatatud luhaalad**, majandatud metsad, koos kõigi nende kooslustega, kellele sobib seal elada.
- Inimene loob seda maastikku jätkuvalt on igapäevase tegevusega

Kultuurmaastik (T. Nigola)

- Inimene ei ole loodusele võõras, **maastik** ongi see keskkond, kus loodus koos inimesega toimib
- Konventsioon rõhutab inimese õigust kaasa rääkida otsustes, mis puudutavad temaga seotud ja tema poolt tajutavat maastikku
- Maastik on paljuski **peegeldus sellest**, milline rahvas tema rüpes toimetab, seetõttu on maastiku kaitseks vaja mõista ja arvestada inimestega ja kaitsta nende huvisid, et seeläbi ka maastik saaks kaitstud

Maastik maastikukonventsioonis

- **Maastik:** territooriumi mingi osa, nii nagu seda tajuvad inimesed ja mille olemuse määravad looduslike ja antropogeensete faktorite mõjud ja koosmõjud.

Mitmetasandiline maastikukaitse

- Inimnäolisem ja tulemuslikum looduskaitse vajab ülalt-alla käskude kõrval rohkem ka kohaliku omavalitsuse ja kogukonna kaasamist
- Looduskaitse „inimnäolisemaks“ muutumine tähendab seda, et nii globaalsel kui Euroopa Liidu tasandil tunnistatakse üha enam, et ainult jäigid käsud ja keelud ei toimi
- Eeldas aga ka kohaliku tasandi kompetents ja poliitiline tahe!

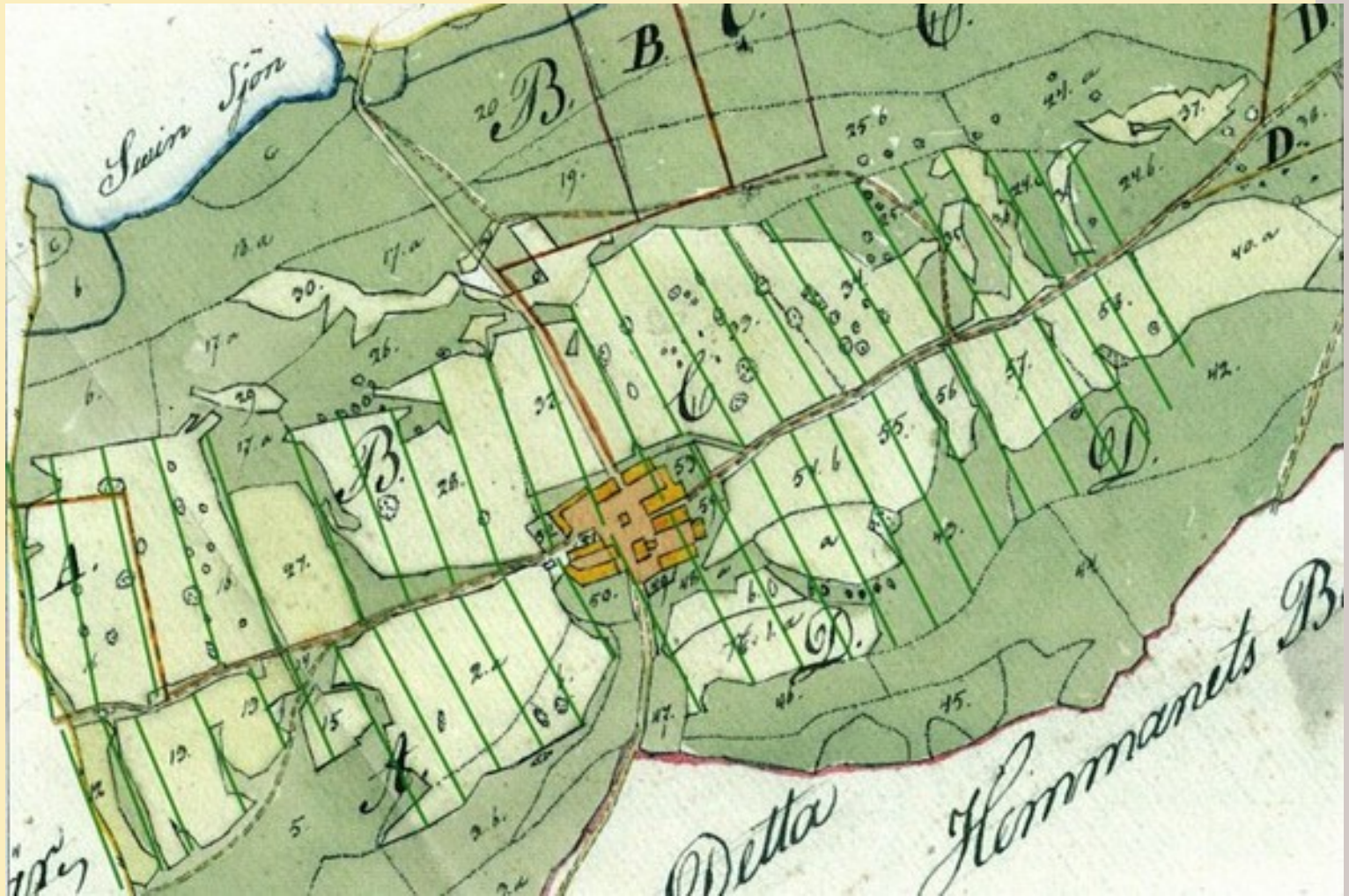
Mitmetasandiline maastikukaitse

- Linnade-valdade näol on tegemist inimestele ja kogukondadele kõige lähima valitsustasandiga – just nende kaudu saab inimestele tarvilikku keskkonnainfot levitada, aga samas ka inimeste **eelistusi**, **väärtusi** ja **vajadusi välja selgitada**.

Maastiku väärtuste hindamine ja majandamine

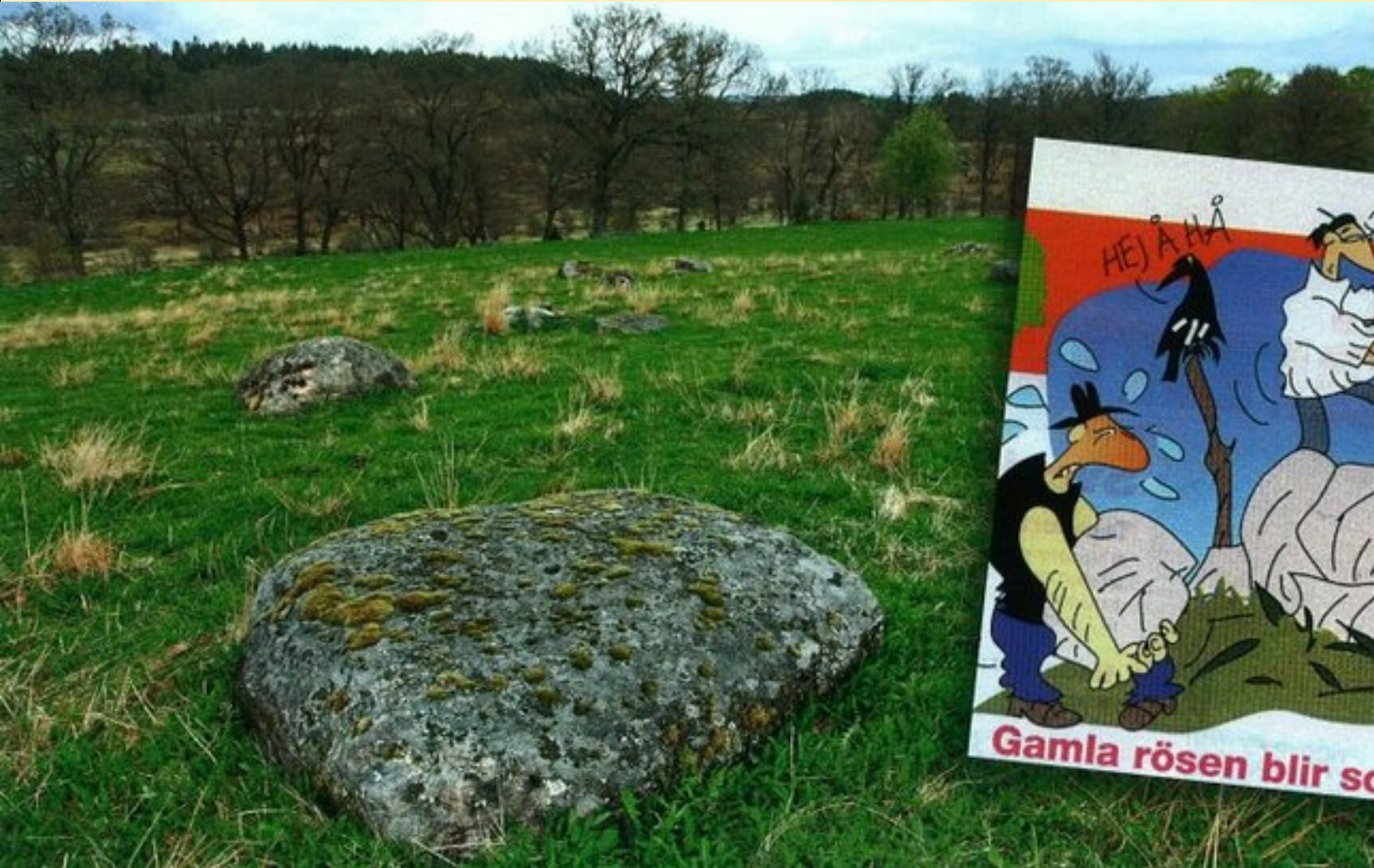
- Maastiku hindamisel ei saa ilmselt kunagi leida **kõiki rahuldavat tulemust**, kuna alati esineb eelduste, võimaluste, ootuste, vajaduste ja huvide lahknevusi. Osapoolte vastandlikud seisukohad (**konfliktid**)
- Maastiku väärtused on sedavõrd kompleksed ja sageli ebastabiilsed, et neile mingit ühest dimensiooni (olgu rahalist või mis tahes muud) omistamine on sageli sobimatu
- Enamasti luuakse hindamisel väärtusruum, luuakse „mõõdupuud“, väärtuskriteeriumid
- Maastiku kaitse muuseumina ei ole võimalik!

Äskhults, Rootsi, 1825

Kivide tagasipaigaldamine

Gamla rösen blir som nya

Taastatud kivihunnikud, kivid

Maastikukaitse arengud rahvusvahelisel tasandil

- Maastikuga seotud **konventsioonide** arendamine
- **Spirituaalsete** ja esteetiliste väärtuste laiem arvestamine kaitsealadel
- **Roheline infrastruktuur** (Euroopas), loodusalade sidusus
- **Kaitsealad**, laienemine linnadesse, kliimamuutus ja kaitsealad jne
- Ökosüsteemi (maastiku) kaubad ja teenused ja nende arvestamine kaitsekorralduses
- Maastikuline/ökosüsteemne planeerimine

Euroopa maastikukonventsioon, 2000

- Püüab ühendada loodus- ja kultuuripärandi kaitsjate eesmäärke, toonitades loodusliku ja kultuurilise pärandi väärtustamist ja säilitamist **eelkõige kohalikul ja piirkondlikul tasandil**
- Avalikud maastikualased projektid ei tohiks enam olla eksklusiivne uurimisvaldkond või teadlaste ja tehniliste ekspertide monopoolne tegevusala – **kohalik kogukond!**
- Maastik peab tõusma **tavapoliitika** lahutamatuks osaks, kuna ta mängib eurooplaste heaolus olulist rolli
- Tuleb tegeleda suuresti **“igapäeva”**, **“harilike”** maastikega, nii linnas kui maa piirkondades
- **Kohaliku elaniku** ja ühiskonna heaolu võti

Olulisemad mõisted konventsioonis

- “**Maastikupoliitika**” – maastike kaitse, korralduse ja planeerimise erimeetmete rakendamise üldised põhimõtted, strateegiad ja juhised, väljendatuna pädeva avaliku ametiasutuse poolt
- “**Maastiku kvaliteedi eesmärk**” - avalikkuse eelistused ümbritseva maastiku omaduste suhtes pädeva avaliku ametiasutuse poolt väljendatuna
- **Maastikukaitse ,Maastikukorraldus, Maastikuplaneerimine**

Maastikukaitse Eestis – positiivsed aspektid

- Maastikuteema küllaltki **laialdane kajastus** keskkonnastrateegias 2030 ja LAK 2020
- Erinevad maastikulised **teadusuuringud** ja inventeerimised kaitsealadel (Lahemaa RP, Karula RP, Matsalu RP Vooremaa MKA, Otepää, Haanja, jpt)
- Maastiku aspektid planeeringutes (Roheline võrgustik, miljööväärtuslikud alad, väärtuslikud maastikud)
- Maastikuliste aspektide parem kajastatus **rahvusparkide kaitsekorralduskavades**
- Pärandkultuuri objektide **inventeerimised** (mets, hooned, suuline pärand jne), parkide temaatika
- **Toetuskeemid**, KIK+ PRIA (pool-looduslikud kooslused, tondilossid, jne)

Maastik ja keskkonnakaitse -probleemid

- Maastikukaitsealadel on (pärand)maastiku aspekt reeglina olnud **alaesindatud** nii kaitse-eeskirjades kui ka kaitsekorralduskavas
- Välja on kujunenud sarnaste sõnadega ja argumentidega opereeriv **retooriline ruum**, kuid selles teostatakse väga erinevaid eesmärke ja nägemusi
- Kaitsekorralduskavade ja planeeringute vaheline **kooskõla(stamatus)**
- Koostöö kohalike omavalitsuste, **kohaliku kogukonna** ja keskkonnainstitutsioonide vahel nõrk, **puudub partnerlus**
- Väärtuslike maastike esialgne idee – määratlemine maakonna tasandil – maastikuhooldusplaan – maastikuhoiuplaan – rahastamine – **ei ole realiseerunud**
- Maastiku **ühekülgne käsitlemine** KSH ka KMH

Rahvuspargid ja kohalikud

Aasta	Piirkonnaväärtus on suurenenud tänu looduskaitsele %			Piirkonnaväärtus on vähenenud tänu looduskaitsele %		
	1997	2003	2015	1997	2003	2015
Soomaa	10%	32%	43%	41%	16%	16%
Lahemaa	38%	47%	53%	28%	15%	25%

Kartau 1997, Niidumaa 2003, Järv 2015

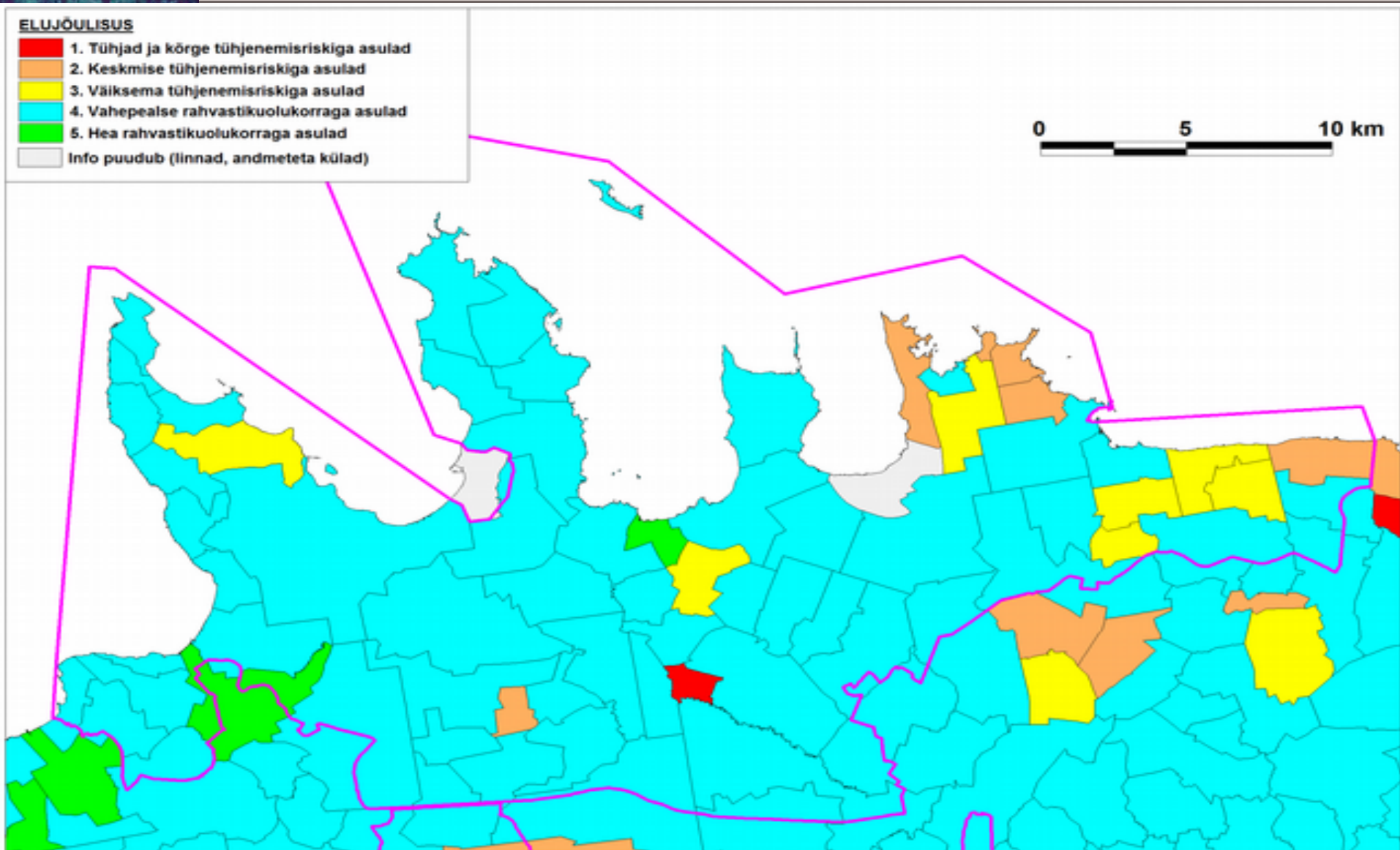
Elujõulisuse indeks

Asularühm	Eristamise kriteeriumid
1. Tühjad ja kõrge tühjenemiskõrge riskiga asulad	Püsielanikkond puudub; või: 65- ja vanema rahvastiku osatähtsus on 100%; või: asulas elab inimesi vaid ühes 5-aastasest vanusrühmas.
2. Keskmise tühjenemiskõrge riskiga asulad	Asula elanike arv on alla 10 (5-9); või: asulas elab inimesi kahes 5-aastasest vanusrühmas; või: 65- ja vanema rahvastiku osatähtsus on 50% ja enam.
3. Väiksema tühjenemiskõrge riskiga asulad	Asula elanike arv on alla 10 (5-9); või: asulas elab inimesi kolmes 5-aastasest vanusrühmas.
4. Vahepealse rahvastikuolukõrge riskiga asulad	1., 2., 3. ja 5.-sse rühma mittekuuluvad asulad.
5. Hea rahvastikuolukõrge riskiga asulad	asulas elab inimesi kõigis 15-s vanusrühmas; ja 65-aastaste ja vanemaelise rahvastiku osatähtsus on alla 15%; ja elanike arv on perioodil 2000-2011 kasvanud; ja aastatel 2000-2011 on asulasse ehitatud eluruumid.

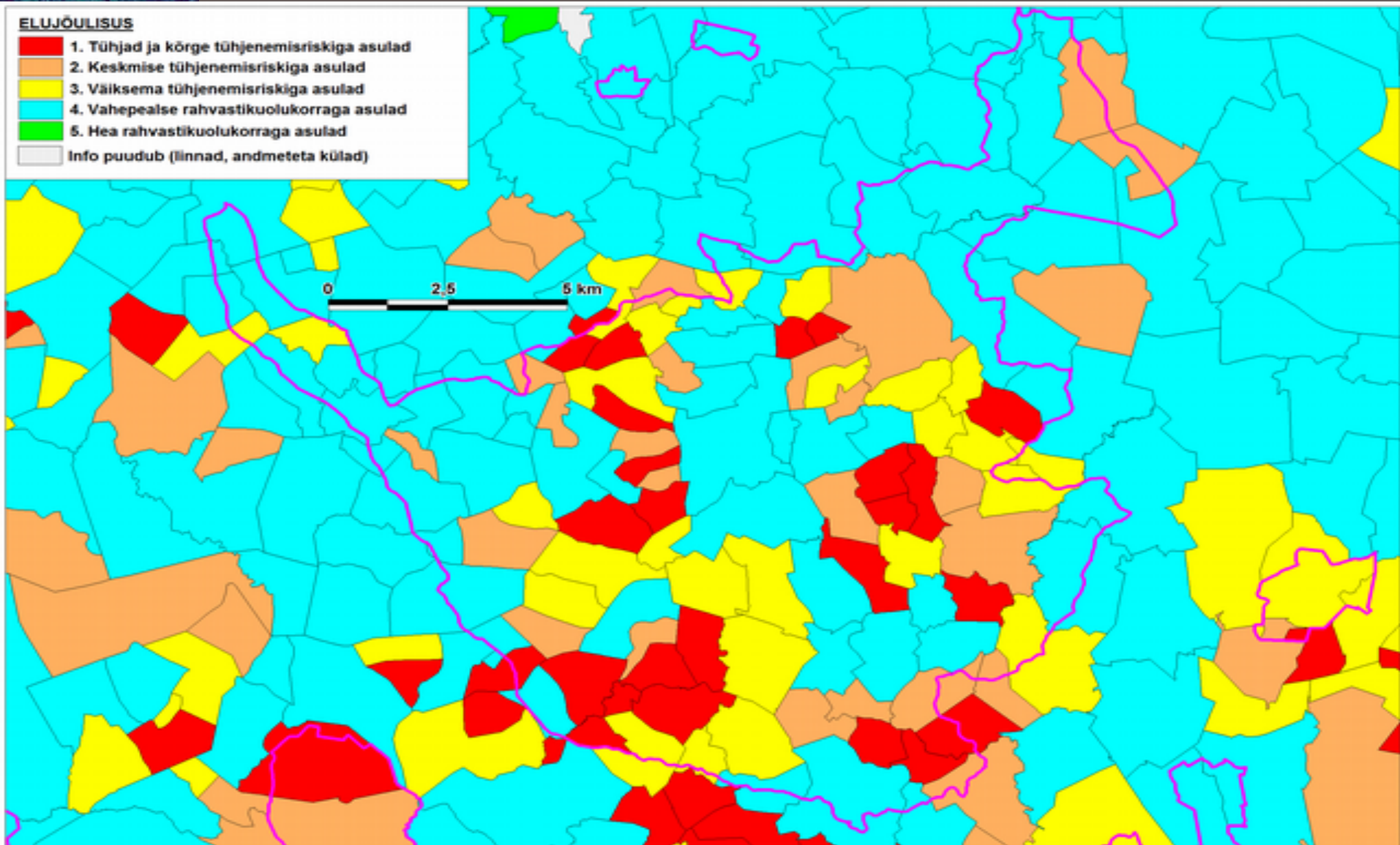
Demograafilises mõttes probleemsete ja muude asulate jagunemine

	Eesti maaasulad kokku	Eesti maa-asulad kokku, osatähtsus koguarvust (%)	Kaitsealad, asulate arv	Kaitsealad, osatähtsus koguarvust (%)
1. Tühjad ja kõrge tühjenemisriskiga asulad	246	5	27	10
2. Keskmise tühjenemisriskiga asulad	348	8	31	11
3. Väiksema tühjenemisriskiga asulad	308	7	26	9
4. Vahepealse rahvastikuolukorraga asulad	3474	75	194	69
5. Hea rahvastikuolukorraga asulad	241	5	4	1
KOKKU	4617	100	282	100
sh. 1,2 ja 3 rühm kokku	902	20	84	30

Asulate elujõulisus Lahemaa rahvusparkis

Asulate elujõulisus Haanja looduspargis

Ruumilised keskkonnakorralduse meetmed Eestis

- Planeeringud (üldplaneeringud, detailplaneeringud, maakonnaplaneeringud)
 - Põllumajanduse-keskkonnaprogramm
 - Kaitsealade kaitse-eeskirjad ja kaitsekorralduskavad
 - Keskkonnamõjude hindamine (KMH ja KSH)
 - Metsamajanduskavad
 - Valgala majanduskavad, jne
- Vajame maastikuhoiu printsiipe, teatud juhtudel normatiive, maastike piiritlemist (maastikukarakter?)

Maastikuhoiu sõlmküsimused

Eestis

- Koostöö, KKA, RMK, Min, KOV Maastiku osapoolte **konfliktide** ennetamine, lahendamine (maavarade kaevandamine *versus* loodushoid)
- Maastikuhoiu parem kajastatus kaitsealade kaitsekorralduses
- **Uudsed ideed**, rohkem kaugeleulatuvat nägemist: (Kaitseala piiranguvööndi elujõulisus indeks!)
- Lähenemiste „Kõrge loodusväärtuste alad“ ja „Roheline infrastruktuur“ rakendamine

Maastikuhoiu sõlmküsimumused

Eestis

- Ühinemine Euroopa maastiku konventsiooniga
- Maastikupoliitika väljatöötamine ja rakendamine arvestades Euroopa maastikukonventsiooni põhimõtteid, vajadusel vastavate õigusaktide, juhendite ja tegevuskavade koostamine (maastiku kvaliteedi eesmärkide seadmine)
- Rakendusuringud (meetmete mõju väärtustele jne)
- Maastikulise info- ja seiresüsteemide arendamine teadmispõhiste otsuste tegemise võimaldamiseks.
- Soodustuste, toetuste ja regulatsioonide süsteemi väljatöötamine, mis soodustab polüfunktsionaalset ja jätkusuutlikku maakasutust

Mõned mõtted (P. Tomson et al)

- Paremini sidustada omavahel maa- ja omavalitsuste planeeringud
- Paremini siduda maa- ja omavalitsuste planeeringud ja kaitsealade kaitse-eeskirjad
- Maakasutuse planeerimisel ja kaitse korraldamisel arvestada piirkondlike eripäradega
- Eesti pikajaliste tradistioonidega kaitsealadel tuleb väärtustada ka kaitsealade loomise aegset maakasutust nii huvigruppide soovide arvestamiseks kui märki looduskaitse arenguloost

Mõned mõtted (P. Tomson et al)

- Kaitsealade kaitse-eeskirjade planeerimisel arvestada piirangute kehtestamisel rohkem põllumajanduse ja maakasutuse vajadustega
- Kaasata kohalik elanikkond aktiivselt kultuurmaastike taastamisse ja maastikuhooldusse. Toetada senist maakasutust ja maakasutuse taastamist, milleks on inimestel valmidus
- Hinna loodushoiu **toimivust** ja **kitsaskohti** maastike aspektist!

Mõned mõtted

- **Vähendada ehituspiiranguid** rahvusparkides ja maastikukaitsealade piiranguvööndites demograafilises mõttes probleemsetes asulates, v.a. kruntide ja eluhoonete suuruse osas (vältimaks suvituskohtade teket) ning arvestades võimalusel ajaloolist asustust.
- **Soodustada** väikepõllumajanduslike tootmisvormide laienemist kaitsealustes asulates.
- Aktiivse meetmena saaks korraldada **arhitektuurikonkursse** individuaalsetesse miljöödesse sobivate hoonete rajamiseks.
- Rakendada kaitsealade **sotsiaal-majandusliku elujõulisuse** hindamise metoodikat, et välja selgitada väärtuslike kultuurmaastike hoolduspotentsiaal.

Maastikest meie ümber

Postimehe artiklite sari:

- Urve Sinijärv: kes kujundab maastikke?
- Teele Nigola: kes kaitseb inimest?
- Kristiina Kupper: milleks Tallinnale loodusmaastik?
- Veronika Valk: kas me hindame oma linnu?
- Andres Levald: maastikuväärtused – kokkulepe läbi
- Andres Urm. Maanteeamet: teed kui väärtusliku maastiku osa
- Taavi Pae: Maastikud ja nende liigestamine

Maastikest meie ümber

- Kadri Tillemann: riigireform rebastele ehk mitmetasandiline maastikukaitse
 - Marju Kõivupuu: maastik ja pärimus
 - Kalev Sepp: maastike kaitsekorraldus vajab paindlikumat lähenemist
 - Liina Jänes: lammutamist toetatakse taastamisest enam
 - Kaidi Jakobson ja Katrin Rannik: Põllumajandusmaastik
- <http://planeerimine.ee/ruumiline-planeerimine/maastikest-meie-umber/>